

INTERNATIONAL JOURNAL OF ORIGINAL EDUCATIONAL RESEARCH

Research Article

KADI ABDÜLCEBBÂR VE İBN TEYMIYYE'NİN NÜBÜVVET ANLAYIŞI

Abdullah UYSAL

Uysal6348@outlook.com

Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı,
Uysal6348@outlook.com; <https://orcid.org/0009-0000-5603-067X>

ÖZET

Kelam ilmi, usûl-i selâse olarak isimlendirilen “Ulûhiyet”, “Nübüvvet” ve “Âhiret” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. “Araştırma, nübüvvet kavramını ele almakta ve bu kavram üzerinde özellikle durmuş olan iki önemli kelam âlimi, Kâdî Abdülcebbar ile İbn Teymiyye’nin görüşlerini incelemektedir. Bunun yanı sıra, zaman zaman kelam ilminde söz sahibi olmuş diğer önemli şahsiyetlerin düşüncelerinden de yararlanılmıştır.” Bunun için âlimlerin eserleri, hayatları, bunlar üzerine yazılmış olan çalışmalardan yararlanılmıştır. Her iki âlim birbirinden ayrı zaman dilimlerinde yaşamış olmalarına rağmen “Bu iki âlimin sistemlerinin benzer ve farklı yönleri nelerdir?” sorusu araştırmanın üzerinde durduğu önemli sorulardan birini oluşturur. Bu sayede hem dönemsel hem de iki âlim arasında yer alan nübüvvet kavramı arasındaki ilişkinin anlaşılması sağlanmıştır. “Kâdî Abdülcebbar ve İbn Teymiyye’nin Nübüvvet Tasavvuru” isimli bu çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, Kâdî Abdülcebbar ve İbn Teymiyye’nin kelâm metodu ile nübüvvet konusuna ilişkin eleştirel yaklaşımları ele alınmaktadır. Ayrıca, bu iki âlimin nübüvvetle ilgili düşünceleri, farklı akım ve görüşlerle bağlantılı olarak değerlendirilmekte ve bu konudaki eleştirilerine yer verilmektedir. Birinci bölümde nübüvvete dair bazı kavramlar üzerinde durulmuş böylece tezde kullanılan hem dilbilim hem de semantik anlamlarına değinilerek konunun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. İkinci bölümde ise, Kâdî Abdülcebbar ve İbn Teymiyye’nin nübüvvete dair argümanları mukayeseli olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte nübüvvet tartışmalarında kullandıkları metodolojinin tespitine çalışılmıştır.

Keywords: Miracle, Prophethood, Qadi Abd al-Jabbar, Reason, Denotation

QADI ABDULJABBAR AND IBN TAYMIYYA'S UNDERSTANDING OF PROPHETICY

ABSTRACT

The science of Kalām is divided into three main sections, referred to as Usūl-i Selāse: "Divinity (Ulūhiyyah)", "Prophethood (Nubuwwah)", and "Afterlife (Ākhirah)". This study focuses on the concept of Nubuwwah (Prophethood) and examines the views of two prominent scholars of Kalām, Qāḍī ‘Abd al-Jabbār and Ibn Taymiyyah, who have particularly emphasized this concept. Additionally, the study draws upon the ideas of other significant figures in the field of Kalām as needed. Despite living in different historical periods, one of the key questions of the research is: "What are the similarities and differences between the systems of these two scholars?" Through this inquiry, the relationship between the concept of Nubuwwah in both periods and between the two scholars is elucidated.

This work, titled "The Concept of Prophethood in the Thought of Qāḍī ‘Abd al-Jabbār and Ibn Taymiyyah", is structured into an introduction and two main chapters. In the introduction, the critical approaches of Qāḍī ‘Abd al-Jabbār and Ibn Taymiyyah toward the methodology of Kalām and the subject of Prophethood are discussed. Furthermore, their thoughts on Prophethood are evaluated in connection with various schools and perspectives, and their critiques on these matters are included.

The first chapter delves into certain concepts related to Nubuwwah, aiming to enhance understanding of the subject by addressing both linguistic and semantic meanings. The second chapter comparatively analyzes the arguments of Qāḍī ‘Abd al-Jabbār and Ibn Taymiyyah on Nubuwwah. It also attempts to identify the methodologies they employed in Prophethood discussions.

Keywords: Qāḍī ‘Abd al-Jabbār, Ibn Taymiyyah, Concept of Prophethood

1. GİRİŞ

Kelām ilminin üç temel konusundan biri olan ve sem‘iyyat bahsine giren nübüvvet kavramı yüzyıllardır İslam dünyasında önemli bir konumda yer almış ve birçok farklı bakış açısının da meydana gelmesine neden olmuştur. Bu konya ilişkin fikirler ve bununla beraber fikir ayrılıklarının hangi tarihte başladığını direkt olarak ifade etmek güçtür. Ancak söz konusu tartışma özellikle nübüvvet bazında ele alındığında, bunu tartışma ortamına getiren yani temelde reddeden kimseler ilk peygamberden bu yana kendini göstermiştir. Bu haliyle denebilir ki, bunun tarihi temelde insanlığın tarihi ile benzer bir konumda yer alır. Peygamberlerin yaşamlarına bakıldığı zaman direkt olarak fark etmek mümkündür, gönderilmiş oldukları kavimlerde yalnızca inkâr edilmemiş aynı zamanda çeşitli eziyetlerle ve farklı saldırılarla karşı karşıya kalmışlardır Yine de inkâr edenlerin zulümleri karşısında vazgeçmemiş, kendilerine yüce Allah tarafından verilmiş olan görevi son ana kadar yerine getirmek üzere büyük gayretler göstermişlerdir.

Peygamberlerin gönderildiği kavimlerin kimileri yüce Allah’ın varlığını inkâr etmediklerini, ancak peygamber olan kimselerin varlığına inanmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada nübüvvet, inkarcıların önyargılarını kırmak ve gerçekten bir peygamberle karşı karşıya olduklarını anlamaları için; peygamberin tüm vasıflarını kullanarak onlara ikna edici

bir zemin hazırlamıştır. Bunun için peygamberin sahip olduğu birtakım özellikler kadar yüce Allah'ın yaratmış olduğu mucizeler de etkili olmuştur.

Son peygamber Hz. Muhammed için de inkârcılar ortaya çıkmış, bu müşrikler için Kur'ân-ı Kerim'de de yeryüzünü yaratanın, gökyüzünden yağmurla yere su indirip can verenin yüce Allah olduklarını bilmelerine rağmen peygamberi kabul etmediklerini, nübüvvetin reddedilmesi gerektiğini ifade ettiklerini belirtmiştir. Müşriklerin bu tutumları kişiliklerinden, onlara açıkça gösterilene kabul edemeyecek olmalarından, kendi bildiklerini dayatmalarından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple inkâr edenlerin hemen hepsi Allah'ın varlığını kabul etse de peygamberleri kabul etmekten şiddetle uzak durmuşlardır.

Peygamberleri ya da nübüvvet anlayışını reddetmek, sadece peygamberlerin yaşadığı dönemde değil, sonraki her çağda da rastlanan bir olgudur. Kelam ilmi bu noktada akıl ve düşünce ile insanların doğru yolu öğrenmelerini amaçlayan nübüvvet için birçok önemli anlayışı ele almıştır. Nübüvvet kavramı kelam ilmi içinde birçok farklı âlimin birçok farklı bakış açısıyla derinlemesine incelenmiş ve bugüne kadar gelen her önemli bilginin de kaynağını oluşturmuştur. Öyle ki bu inkârcıların düşüncelerini etkisiz hale getirecek birçok kanıt, düşünce ve ele alış biçimi ile kelam ilmi nübüvvet ile ilgili önemli eserlerin var olmasını sağlamıştır.

Görüldüğü gibi İslâm düşüncesinde nübüvvet konusu ilk dönemlerden itibaren tartışma konusu olmuş ve inkârcı gruplara karşı bu alanda eserler telif edilmeye başlanmıştır. H. III. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nübüvvet ile ilgili kaleme alınan eserlerde Hint kökenli Berâhime adlı bir gruptan söz edilmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de deizm adı verilen bazı düşünce sistemlerinde de halen nübüvvet müessesesi üzerine mülâhazalar serdedilmektedir. Bu açıdan bakıldığında çalışmada ele alınan nübüvvet konusu kelâm ve felsefe tarihinin gündemini meşgul eden ve ilk dönem kelâm âlimlerinin de üzerine yoğunlaştığı konulardan biri olarak günümüzde de halen güncelliğini korumaktadır. Araştırmada da bu kavramların belirli kısımları ve belirli âlimler derinlemesine ele alınmış, kelam ilminin nübüvvet konusundaki bakış açısı ortaya konmuştur.

Kelam ilminde Kadı Abdülcebbar ve İbn Teymiyye dönemlerinde nübüvvet anlayışları tez çalışmamız eski ve yeni dönem kaynak taramasına dayalı bir çalışmadır. Konu ile ilgili gerek Kadı Abdülcebbar'ın Şerhu-l-usulî'l-Hamse'sini gerek Tesbitü delaili'n-nübüvve isimli eserinden ve daha birçok eserlerini nübüvvet ile ilgili fikirlerini irdeleyip ele alınacaktır. Bununla birlikte İbn Teymiyye'yide eserleri ile irdeleyip nübüvvet ile ilgili ve bil hasa nübüvvet adlı eserini tercüme ederek istifade edip fikirleri beyan edilecektir. Gerek Mutezile ekolü gerekse selefi kolundan olan değerli şahsiyetlerin nübüvvet ile ilgili farklı düşüncelerini mukayeseli bir şekilde karşılaştırarak çalışmanın odak noktası haline getirilecektir. Bununla birlikte akademik alanda yer alan, konu ile ilgisi olan çalışmalardan da literâtür taraması şeklinde yararlanılacaktır. Kelam ilminde Kâdî Abdülcabbar ve İbn teymiyye dönemlerinde nübüvvet anlayışları makale çalışmasında gündemimizdeki birçok yeni akımlara da cevap niteliğinde sunulacaktır. ,

2. NÜBÜVVET

2.1. Nübüvvetin Kelime Anlamı

Nübüvvet kavramı söz konusu olduğunda ise bu kavramın nerden geldiğine ilişkin alan yazında iki önemli ayrı bakış açısının söz konusu olduğu görülmektedir. Buna göre Nübüvvet kelimesinin türemiş olduğu kelime kökünün “نبء” fiilinden ya da “نبا (نبا)” “ geldiği ifade edilmektedir. İlk bakış açısının ifade etmiş olduğu anlayışa göre Nübüvvet kelimesinin gelmiş olduğu fiilin kök anlamı “haber vermek” ve “bir noktadan başka bir

noktaya gitmek” olarak ifade edilmektedir. Kelime anlamının bu yapısından yola çıkarak İbn Manzur, Allah’ın kendilerine ifade etmiş olduklarını, bireylere aktaran, götüren kimselerin gerçekleştirdikleri görev söz konusu fiili ifade etmektedir. Beraberinde de kelime kökünde “bir haber verme” anlamını ifade etmesi de Peygamberlerin sahip olduğu görevi temsil ettiğine işaret eder (Topaloğlu, 2022: 278-279). Master hali olarak kullanılan nübüvvet kelimesi ile risalet kelimesi eş anlamlıdır. Risalet kelimesi yerine nübüvvet, resul kelimesi yerine de nebî kelimesi kullanılır. Bir diğer görüş olarak “نبو” kelime kökünden geldiğini ifade edenler için ise anlam yüce, şerefli olarak ifade edilen üstünlük temsil eden bir yapıyı sağlar. Kısaca nübüvvet peygamberlik, elçilik, risalet, nebîlik anlamlarına gelir. Peygamberlik makamı Allah’tan aldığı vahiy, emir ve yasakları insanlara ulaştırma; aynı zamanda söz, fiil ve davranışları ile ilahi mesajı insanlara açıklama makamıdır. Râgıb el-İsfahânî, “Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve âhiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevi” diye tarif etmiştir (Yavuz, 2007: 33/286).

Nebî ve resul kavramları, Allah’ın vahiy yoluyla insanlara öğrettiği bilgileri iletme ve O’nun emirlerini insanlara ulaştırmak için seçtiği kişileri ifade eder. Bu iki kavram, ilahi elçilik görevini yerine getiren kişilerin farklı rollerini tanımlar (Yüceer, (2007: 72).

Nebî, Allah’ın seçip görevlendirdiği elçilerden biridir. Nebîler, Allah’ın vahiylerini alır ve insanlara iletmekle görevlidirler. İnsanlara doğru yolu göstermek, ahlaki ilkeleri öğretmek ve Allah’ın emirlerini bildirmek gibi görevleri vardır. Resul ise, aynı zamanda Allah’ın seçtiği elçilerden biridir ve nebîler gibi vahiy alıp insanlara iletmeye görevine sahiptir. Ancak resuller, genellikle daha büyük topluluklara veya belirli bir döneme yönelik özel bir misyonla gönderilmişlerdir. Onların da ahlaki rehberlik ve ilahi emirleri insanlara aktarma gibi temel görevleri vardır (Yavuz, 2007: 33/286).

Bu terimler, Allah’ın seçtiği elçilerin görevlerini ve rollerini belirtmek için kullanılır. Hem nebîler hem de resuller, Allah’ın vahiy yoluyla ilettiği bilgileri insanlara aktarma ve ilahi mesajı ulaştırma vazifesiyle donatılmıştır (Adam, 1996: 77).

Kelime olarak Resul ve nebî birtakım ayrılıklara sahiptir. Ehl-i Sünnet’in inanç anlayışına bağlı olarak, melekler tarafından Allah’tan vahiy alan ve alışla gelmi olanları bozacak bir mucize gösteren kimseye nebî; yeni bir şeriaat sistemi sağlayan, daha öncesinde var olan şeriaatın hükümsel yanlarında değişimler meydana getiren kimseye ise resul denilmektedir. Âlimler bu bağlamda her iki kavram arasındaki ayrımı yapabilmek için “yeni bir şariat ve kitap” şeklinde bir karşılaştırma yöntemi kullanmışlar, bu yöntem Mu’tezile ekolü hariç diğer herkes tarafından kabul görmüştür. Buna göre, resul Allah’ın kendisine vahyederek tebliğe memur ettiği, yeni bir şariat ve kitap verdiği kişidir. Diğer bir deyişle, resûl vahiy ile tebliğe memur olmuş, yeni bir şariat veya unutulmuş bir şariatı yeniden canlandırarak tebliğ eden peygamberlerdir. Nebî ise, insanları Allah’ın vahyettiği şeylerden haberdar eden kişidir ve kendisine özgü bağımsız bir şariatı yoktur; önceki bir şariatla amel eder ve insanlara onu açıklamaktadır. Nübüvvet genel, risâlet ise özeldir. Risâlet, nübüvvet olmadan gerçekleşmez. Bu nedenle, her resûl bir nebî iken, her nebî bir resûl değildir (Yaz, 2024: 10-12).

2.2. Nübüvvetin Kavramsal Anlamı

Kelam İlminde Nübüvvet ‘in kavramsal çerçevesi için araştırmada Peygamber kavramı, Nebi kavramı, Resul kavramı, Nebi-Resul mukayesesi, peygamber göndermenin hükmü, nübüvvette erkek kadın tartışması ve nübüvvet ile mucizeler konuları ele alınacaktır. Yüce Allah, kişilerin yaşamış oldukları dünya ve ahiret yaşamı arasındaki sistemi, yapıları ve gereklilikleri anlamaları adına belli dönemlerde elçiler göndermişlerdir. Ancak gerek bireysel bağlamda gerekse toplumsal bağlamda insanlar Allah’ın göndermiş olduğu bu elçileri kabul etme noktasında direkt olarak bir hoşgörü göstermiş değillerdir. Elçilerin her biri kendi

zorluklarını yaşamış ve bu bağlamda önemli mücadeleler ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda son elçi olarak Hz. Muhammed, kendisine verilen tebliğ görevini yaptığı sırada birtakım sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Daha öncesinde yaşamış olduğu toplumda saygın, güvenilir ilişkilere sahip olması, kişiliği yaşam şekli gibi özelliklerinden dolayı Muhammedü'l-Emîn diye hitap edilmiştir. Ancak tebliğ görevi ile beraber aynı toplum Hz. Muhammed'in yalancı, sihirbaz ya da büyücü olduğunu iddia etmiştir. Tüm bunlarla beraber ortaya çıkan zorluklarla beraber hicret etmek zorunda kalmıştır. Kişiler Hz. Muhammed'in söylemiş olduklarına inanmadıklarını net bir şekilde ifade etmiş, tüm bunlara inanmaları için delil sunması gerektiğin belirtmişlerdir. Bir kimsenin nübüvvet iddiasının karşısında toplumların kendisinden bunu kanıtlamasını beklemesi yerinde bir davranış olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda peygamber olduğunu ifade eden kimsenin de Allah (cc) tarafından kendisine verilmiş olan görevi kanıtlaması gerekmektedir. Hz. Âdem ile başlayan nübüvvet Hz. Muhammed ile son bulmuştur (Yaz, 2024: 12).

Allah, Hz. Muhammed öncesinde de dünyaya vahiyler aracılığıyla birçok elçi göndermiştir. Ancak, Hz. Muhammed ile beraber bu görevin devam etmeyeceğini ifade etmiştir. Öyle ki Hz. Muhammed için Hatem'ül-Enbiya denilmiş, böylece son peygamber sıfatını almıştır. Bunun en net anlamı, Hz. Muhammed ile beraber nübüvvet kavramının da son bulmasıdır. İslam dinine göre peygambere inanmak yalnızca Hz. Muhammed için değil, Allah'ın göndermiş olduğu her bir peygamber için sahip olması gereken bir esası ifade etmektedir. Bununla beraber "Fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur" diyerek Hz. Muhammed'in son peygamber olduğundan haber vermiştir. Ancak bu diğer peygamberleri reddetmek, inanmamak anlamına çıkmaz, öyle ki bu inançsızlık İslam'ın kendisine ters bir yapıdır (Yaz, 2024: 12).

İslam'da olduğu kadar İslam öncesinde yer alan dinlerde de peygamberlere inanmak, inancın temelini oluşturan bir öneme sahiptir. İnanç, bir kimsenin Allah'ı ve onun yaratmış olduklarını kabul etmekle ilişkilidir. Bu ilişkinin var olmasını sağlayan en önemli temsilci ise peygamberdir. Hangi inanç biçimi söz konusu olursa olsun, bunu öğrenmek, yaşamak ve gönülden inanmak nübüvvet aracılığı ile mümkün bir sistem üzerine kuruludur. Bunun görmezden gelinmesi halinde ise inancın kendisi var olmaz. İslam, Peygamber Efendimiz tarafından bizlere aktarılmış olanlar sayesinde varlığını gösterebilmiştir. Tüm bunlar için yüce Kitap Kur'an önemli bir kaynak olarak yer almıştır. Allah, Peygamber, İslam ve inancın esasları için temel esasların belirlenmesi ve öğrenilmesinde önemli bir yol gösterici olmuş, bu sayede Müslüman olan kimselerin yüce Allah ile aralarındaki inanç bağının her geçen gün kuvvetlenmesine imkân sağlamıştır. İslam dünyasında yer alan ilk İslami çalışmalar, beraberinde kelam ilminin varlığını ortaya koymasını sağlayan bir zemin oluşumu göstermiştir. Var olan metinler Kelam ilminde önemli gelişimlerin meydana gelmesine katkı sağlamış, tevhid inancının İslam dünyasının derinliğinde yer almasına önemli bir kaynak olmuştur. Tüm bunların yanında İslam'ın bir diğer önemli belirleyicisi olarak yüce Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in ölümü ile beraber, akide konuları ve dinin ana hususları noktasında mezhepler ve yönelimler meydana gelmekte ve önemli görüş ayrılıkları giderek kendini göstermektedir. Söz konusu bu süreç beraberinde Kelam ilminde akidevi konuları ele almak ya da yanlış inançların ortadan kalmasını sağlamak üzere bir anlayışın gelişim göstermesine imkân sağlamak gibi bir amaca hizmet etmiştir (Akçay, 2001: 26).

Tüm bu bağlamda nübüvvet, İslam inancının temel esasları arasında yer almaktadır. Nübüvvet'e inanmayan kimseler için iman etme durumundan bahsetmek mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'de Allah insanlar için her topluma bir peygamber gönderdiğini vurgulamaktadır. Allah, peygamberleri aracılığıyla insanlara ilahi mesajlar göndererek onların dünyada sorumsuzca hareket etmemesi gerektiğini gösterir. Son peygamber Hz. Muhammed ile kıyamete kadar var olacak olan son ilahi mesajı Kur'an-ı Kerim'i göndermiş ve bu kitap

yaklaşık 1400 yıldır lafzı ve hükümleri aslını korumaktadır. Bu durum Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatı ve İslam dininin hak olduğunun da bir göstergesidir (Durmuş, 2008: 52).

Kur'an-ı Kerim'de inanç ele alınırken peygamberlere olan imanın vurgusu büyüktür. İnanç unsurlarının temelinde, Allah'a iman öne çıkar, bu iman yanı sıra dinin bütün konuları nübüvvet kavramı üzerine kurulmuştur. Bu da peygamberliğin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Yüceer, 2007: 82).

Allah, emir ve yasaklarını, buyruklarını kişilere aktarmak amacıyla elçilere vahiy göndermiştir. Nübüvvet, ilahi kaynaklı bir vahiy kitabına dayanır. Kutsal kitap, Allah'ın emir ve yasaklarını ve aynı zamanda rehberliğini diğerlerine aktarmasını sağlaması için elçilere gönderilmektedir. Bundandır ki nübüvvet gibi kutsal kitaplara inanmak da inanç sisteminin önemli bir parçasını temsil etmektedir. Çünkü bu kitaplar, Allah'ın elçileri aracılığıyla insanlara ulaştırılan emirlerini ve rehberliğini içermektedir (Türcan, 2006: 221).

Nisa Suresi 136. Ayette şöyle ifade etmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ
وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا
“Ey inananlar! Allah'a, elçisine, elçisine indirmiş olduğu kitaba ve daha önceleri indirmiş olduğu kitaba inanın”(Nisa sûresi 136. Ayet) şeklinde emirler yer alır. Ayetten de ortaya konulacağı gibi Allah'a inanç duymak, beraberinde peygamberlerine ve onlara gönderilmiş olan kitaplara inanç duymayı da içermektedir (Bilgiz, 2013: 35).

Kelam ilmi İslam inanç esas ve ilkelerini Kur'an-ı Kerim ve Sünnet ışığında açıklamıştır. Aklî ve naklî delillere dayandırılarak her âlim kendi düşüncelerini beyan etmiştir. Kelam ilmi üç ana konudan oluşmaktadır. Bunlar şu şekilde ifade edilir:

İlahiyyât,

Nübüvvet,

Semiyyâtir.

Bunlara usûl-i selâse denir. Bu konulardan en önemlisi Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, isimleri gibi konuların işlendiği ilahiyyât konusudur. Kelam ilminde önemli bir yere sahip olan nübüvvet bahsi ikinci en önemli konusu olmuştur. Kelamın ilk başlangıç sürecinden günümüze kadar olan kısımda bu ilim üzerinde çalışan hemen herkes nübüvvet kavramını ele almıştır (Yaz, 2024: 14).

2.3. Nübüvvetin İmkânı

Nübüvvetin imkânı olması, Allah'ın insanlara buyruklarını bildirmesi amacıyla peygamber göndermesinin mümkün ve de vacip olmasını içermektedir. Yani akli olarak bir topluma peygamber göndermenin önünde bir engel olmadığı sürece imkânlığı da söz konusudur (Akçay, 2001: 217). İnsanların kendinden üstün bir yaratıcıya inanma ihtiyaçları yapılarının gereği söz konusudur. Yüce Allah bunun için insanlara hem bu dünyadaki hem de ahiret hayatındaki inancı ve dinin gerekliliklerini edinmelerini sağlamaları amacıyla peygamberlerini göndermiştir. Bu da nübüvvet kavramını ortaya koymuştur. Bununla beraber Allah'ın var olduğuna ilişkin deliller, peygamber olan kimsenin gerçekliğine ilişkin delillerden daha fazladır. Bu yüzden de bu noktada insanların büyük bir kısmı zaman zaman böyle bir durum karşısında şüpheye düşmüşlerdir (Yavuz, 2020: 26).

İslâm'ın Arap yarımadasında da uzak alanlara aktarılması ile beraber nübüvvet kavramı Sümeniyye ve Berâhime başta olmak üzere Yahudi, Hristiyan ve Dehrîler/Materyalistler gibi dinî ve felsefî akımlar karşısında İslam alimlerinin bu düşüncelyi

en iyi şekilde temsil etmesi ve ele almasını gerektiren bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu bağlamda alimlerin büyük bir kısmı nübüvvetin imkanı, ispat edilmesi ya da gerekli olması gibi konuları ele almış, bakış açılarını özellikle bu alandaki düşünce yapılarını ortaya koymak üzere şekillendirmişlerdir (Barlak, 2018: 44).

Delil olarak sunduğu yaklaşımlar incelendiğinde peygamberlik kavramı ilişkiyi daha iyi anlamak mümkündür. Hz. Muhammed'in Sünnet'i Eş'ari alimleri için ana kaynaklardan biri olmuş ve bu konuda düşüncesini sık bir şekilde vurgulamıştır. Bu yaklaşımını ise “*Yâ eyyuhâ-llezzîne âmenû atî'û(A)llâhe veatî'û-rrasûle veulî-l-emri minkum(s) fe-in tenâza'tum fî şey-in feruddûhu ila(A)llâhi ve-rrasûli in kuntum tu/minûne bi(A)llâhi velyevmi al-âhir(i)(c) zâlike hayrun veahsenu te/vilâ(n)*” (NİSA 5/59) ayeti ile ifade etmiştir. Aynı zamanda Eş'ari alimleri mucize gibi kavramların yalnızca Peygamber ile sınırlı olduğunu ifade ederek, peygamberlik kavramının önemi üzerine bakış açısını ortaya koymuştur. Bu bakış açısını onaylamak için bir diğer yaklaşımı da kadınlara olan bakış açısidir. Örneğin Yahudilik inancı söz konusu olduğunda kadın peygamberler de bu hususta önemli bir yere sahiptir. Eş'ari bu konudaki görüşünü peygamberlik vazifesinin yalnızca erkek olanlar ile sınırlı olması gerektiği şeklinde ifade etmiştir. Tüm bunlarla beraber denilebilir ki Eş'ari için peygamberlik, mucizevi birtakım şeylere sahip olabilme ile başlayan ve her tutumunda yüce Allah'ın varlığını kanıtlayan davranışlar bütünü olarak devam eden bir kavramı temsil eder (Akbaş, 2023: 23-24).

Mu'tezilî inancına sahip düşünürler, Allah'ın bir peygamber göndermek zorunda olduğunu direkt bir şekilde kabul ederler, bunu da akla dayalı şekilde ifade etmektedirler. Bununla beraber bu düşünceyi savunanlar iki yaklaşımla bunu ele alırlar. İlkinde Allah'ın peygamber göndermesinin mutlak bir zorunluluk olduğu düşüncesi direkt olarak hakimken; ikinci düşünce şeklinde bu zorunluluğun ezeli ilmiyle alakası vurgulanır. Bu düşünceler arasında Allah'ın inanacak olan kimselere peygamber gönderip, buna inanmayacak olan kimseler için ise elçi göndermeyi tercih ettiğini ifade eden yaklaşım da bulunmaktadır. Öyle ki Allah, imanı sağlamayacağını bildiği kimseler için peygamber gönderme mecburiyetinde değildir, ancak bir mazeret sunmalarını engellemek amacıyla da elçi göndermiş olmak gerekmektedir (Abdülcebâr, 2017: 122).

Şiîlerin bu konuya ilişkin yaklaşımları durumu ele alırken gösterdikleri tutum dışında Mu'tezilî inancı ile benzer yapıya sahiptir. Bu inancın alimleri, nübüvvetin insanlar için sayısız yararlar ortaya koyduğunu, Allah'ın bir davranışı ile meydana gelmiş olan bu yapının sağladıklarından ötürü Allah'a vacip oluşu ifade edilir (Akbaş, 2023: 24).

Sümeniyye ve Berâhime gibi felsefî yaklaşımlar da bu konun üzerinde görüş bildirmişlerdir. Diğerlerinden ayrılır şekilde Allah'ın bir peygamber göndermesini akıl yolu ile onaylamanın mümkün olmadığını ifade ederler. Bu ifade ediş beraberinde Allah tarafından gönderilmiş olan her peygamberin de reddedilmesine çıkmaktadır. Ancak bu konuda net bir fikir birliği söz konusu değildir. Sümeniyye inancındaki kimilerine göre bu durum yalnızca Hz. Âdem için geçerli olan bir durumu ifade etmektedir. Bu ise peygamber olarak yalnızca onun varlığını kabul ettikleri anlamına gelir. Öyle ki Allah, Hz. Âdem'i insanlar için peygamber olarak göndermek zorundadır ancak ondan sonra gelenler için böyle bir zorluğu söz konusu olmamıştır (Akbaş, 2023: 25). Söz konusu kesinliği belli olmayan benzer düşüncelerin Berâhime inancı için de geçerli olduğu ifade edilmektedir. Buna göre Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. İdris'in nübüvvet ettikleri ancak kalanların bu noktada sayılmadığını ifade ederler. Bu 3 peygamberi ne şekilde seçtikleri ise herhangi bir netlik çerçevesinde ele alınmaz (Âmidî, 2004: 274). Tüm bu iddialar ışığında söylemek mümkün ki nübüvvet kavramını ve varlığını kabul edenler çokluk olmasına rağmen, ne şekilde kabul ettikleri arasında değişkenlik oldukça fazladır.

2.4. Selefilere Göre Nübüvvet

Selefiyye, sahabe ve tâbiûn dönemi Müslümanları ve onların metotlarını takip edenlere verilen bir isim olarak kullanılmaktadır. Selefiyye söz konusu olduğunda birtakım mezheplerin isimlendirmesinde bulunmak doğru bir anlayışı temsil etmez. Bazı birtakım konularda ayrı düşünce içinde yer almaları haricinde Ehli Sünnet kalamcıları ile benzer düşünce yapılarına sahip olmalarından dolayı bu çatı altında değerlendirmesi yapılmıştır. Bu anlayış Hz. Muhammed'in ölümünden kısa bir süre sonra kendisini göstermiş olduğundan, bu süreçte henüz fikir ayrılıkları sonraki dönemler gibi yoğun şekilde meydana gelmemiştir. Dolayısıyla nübüvvet kavramına ilişkin bir ispat yaklaşımı da bununla ilişkili olarak gerekli olmamıştır. Buna karşın ilerleyen zamanlarda Selefiyye yaklaşımı ile hareket eden kimselerin bu konu üzerine çalıştığını ifade etmek mümkündür. Ahmed b. Hanbel'in görüşleri ifade edilirken onun nübüvvet konusunda genel olarak peygamberlerin günahlardan korunmuş olduğunu, peygamberlerin birbirlerinden üstün olduğunu ve en yüce mertebede Hz. Peygamberin bulunduğunu, mucizelerin ise başkası tarafından meydana getirilemeyeceği için nübüvvetin ispatı olarak tek geçerli unsur olduğunu savunduğu belirtilmektedir (Tokuş, 2022: 43).

İlk dönemden daha ziyade sonrasındaki süreçte selef anlayışını savunan kimseler bu konuda daha detaylı bir anlayış ortaya koymuşlardır. İbn Hanbel'den sonra bu konuda en net ve geniş çaplı düşünce

Takiyyüddin İbn Teymiyye tarafından gerçekleştirilmiştir. Böylece nübüvvet bu yaklaşım içinde ele alınan önemli konulardan biri olarak ele alınmaya başlamıştır (Barlak, 2015: 85).

Teyyime'nin anlayışında bir kimsenin peygamber olduğunu iddia etmesi ve bunun gerçekliği üzerinde mucize kavramının var olması demek bunun naklî delil kavramı ile ilişkilendirilmesi demektir. Öyle ki bu delil için yüce Allah, Hz. Musa'nın gerçekleştirmiş olduğu mucizeler karşısında "İşte bunlar sana Rabbinden iki delildir." Buyurmuş ve bunlar kesin delil çerçevesinde yer almıştır. Mucizelerin peygamberlerin varlığını göstermesi kadar bir diğer önemli gösterge de peygamber olan kimsenin günahsız olmasıdır (Tokuş, 2022: 44).

İnsanların en iyiye sahip olması için peygamber olan kimsenin gerçekliğinin kanıtlanması şarttır ve bu kanıt daha çok mucizevi bir olayın gerçekleşmesi ile söz konusu olur. Bu noktada İbn Teymiyye, Kur'an'a başvurarak peygamberliğin ispatı açısından kullanılan burhan, ayet ve delilleri genel mucize kavramından ayırarak, peygamberliği ispatlamak için mucize kavramını özelleştirmiştir (Yaz, 2024: 42).

Daha sonraki asırlarda yetişmiş olan Selefiyye mezhebine mensup İbn Teymiyye'nin nübüvvet düşüncesinin temelinde din-fıtrat, vahiy-akıl uyumu yer almaktadır. Ona göre aklî deliller, peygamberlerin peygamberliğini kabul etmeyi gerektirir. Bundan dolayı nübüvvet kurumunu inkâr eden, aklî delilleri de inkâr etmiş olur. Peygamberliğin mahiyeti konusunda filozofları tenkit eden İbn Teymiyye'ye göre peygamber, insan fıtratını değiştirmek için gönderilmemiştir. Tam aksine fıtratı geliştirmek, olgunlaştırmak ve kemale erdirmek için gelmişlerdir. Hiçbir peygamberin diğerleriyle çelişmediğini, getirdikleri şeriatler farklı olsa bile tebliğ ettikleri dinin bir olduğunu belirtmiştir. Ayrıca nübüvvet konusunda peygamberlerin ismet sıfatına vurgu yapmıştır. Ona göre ismet, peygamberlerin hatasız/günahsız olmalarından ziyade, insanlara iletmış oldukları vahyin hata ve yanlışla karşı Allah tarafından muhafaza edilmesidir (Kaya, 2023: 30).

2.5. Mu'tezile İle Selefiyenin Nübüvvet Alayışları

Allah'ın peygamber göndermesinin onun için vacib olduğu görüşü Mutezile kalamcıları için oldukça önemli bir konumda yer alır. Öyle ki Allah, kulları için en iyi olanı

meydana getirmektedir, dolayısıyla Allah'ın peygamber göndermesi bu noktadaki önemli bir yaklaşımı ortaya koyar (Abdülcebbâr, 1988: 563). Fazlurrahman, Mutezile'nin "Allah'ın aslah olanı yapmasının zorunlu olduğu, yapmadığı takdirde adil bir varlık olamayacağı ve böyle bir varlığın da Allah olmasının mümkün olmadığı" düşüncesinin açık bir şekilde Helenistik etki altında ve Stoacılık'ın tesiriyle geliştirilmiş olduğunu iddia etmektedir (Dağ, Aydın, 2016: 156).

Bu anlayış içinde aslah olanın ne anlama geldiğine ilişkin birçok farklı bakış açısı söz konusudur. Bu bakış açılarından ilki Bağdat Mu'tezilesi tarafından ifade edilen yaklaşımdır. Buna göre hem dünyevi hem de dini olarak ele alınması fark etmeksizin her durum aslah anlayışı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu durum net bir şekilde Allah için vacip olan bir durumdur. Bir diğer görüş olarak ise Basra Mu'tezilesi'nin düşünce yapısını ortaya koymaktadır. Buna göre aslah kavramı yalnızca dini konular ile ilişkilendirilir ve bu konuya lütuf odaklı bir yaklaşım sergilenir. Son görüş de Mutezile inancı içinde yer almakta ve aslah düşüncesinin yeryüzündeki hayat için var olduğunu savunmak yanlısı kabul edilmekte ve Allah için peygamber göndermenin vacip oluşu ifade edilmektedir (Aydınlı, 2018: 2 77-278).

Mu'tezile ve nübüvvet kavramını ele alırken salah-aslah anlayışıyla beraber hüsün-kubuh kavramını da ele almak gerekmektedir. Mutezile kelamcıları eşyada var olan iyilik ve kötülüğün yahut güzellik ve çirkinliğin akıl ile bilinebileceğini ifade etmektedir. Ancak yine onlara göre bunların vücub ifade etmesi akılla değil vahiyle mümkün olmaktadır. İyilik hüsün ile kötülük ise kubuh ile ele alınmaktadır. Öyle ki bu konuda Kâdî Abdülcebbâr eserinde bu durumu ele alır ve şöyle ifade eder: (Tokuş, 2022: 41).

"Şüphesiz akıl (el-'akl), (şeyleri) güzel (hasen) ve çirkin (kabîh) olarak değerlendirir. Fiiller (el-ef'âl), aklın güzel bulduğu ve gereklilik (vâcip) addettiği şeyler ile çirkin bulduğu ve haram kıldığı şeyler olarak ikiye ayrılır. Allah'ın (emrettiği) güzeli emretmesinin tek sebebi, onun zatında (nefsihî) güzel olmasıdır; çirkin olanı yasaklamasının tek sebebi ise, onun zatında çirkin olmasıdır."

Bunun anlamı hem hüsün hem de kubuh kavramlarının insanın akli ile anlayabilmesinin olası olduğu ve Allah'ın yasaklamış olduğu şey özünde kötü olduğundan, emrettiği şey ise iyi olduğundadır (Gölcü, 2012: 51).

Mu'tezile durumu bir başka açıdan da ele alır. Bu bakış açısı peygamberle iletişim kuracak olan kimselerin bakış açısını ele almayı amaçlar. Buna göre insanın aklının sorumlusu olduğu her şey, her koşulda uyulması gerekir ve insan bunu bildiğinden peygamber gönderilmesine gerek yoktur. Her koşulda isyanla karşılık verecek kişiler için de benzer durum geçerlidir. Ancak itaate daha uyumlu olan kimseler için peygamber gönderilmesi gerekir. Ancak bu görüş tarihsel süreç içinde meydana gelen olaylar bağlamında ele alındığında belli birtakım sıkıntılar barındırmaktadır. Öyle ki Hz. Muhammed'in kendine inanmayan müşriklere yönelik vermiş olduğu uğraş hikmeti olmayan bir durum olarak görülür bu düşünce bağlamında (Gölcü, 2012: 52).

Ancak bütünüyle ele alındığında bu düşünce yapısına göre durum şöyle ifade edilir: İnsan akli sınırlı bir kapasite ile çerçevelenmiştir ve dolayısıyla belli birtakım idraklarda bulunması doğası gereği mümkün değildir. Bu nedenle Allah tarafından bir peygamberin gönderilmesi birer zorunluluk durumun ifade eder ve bunula beraber elçi göndermesi ise yüce Allah'ın hikmeti gereğidir.

Kâdî Abdülcebbâr Allah'ın peygamber göndermesinin mümkün olduğunu ifade ederken Allah'ın ilmi açısından vacip, kulların faydasına olması bakımından ise hüsün olduğunu dile getirmiştir (Abdülcebbâr, 1988: 563).

Mucizenin nübüvvete delâleti konusunda ise Kâdî, mucize ve peygamberin varlığı arasındaki ilişkinin doğru olduğunu ifade eder. Öyle ki Kâdî'nin bu düşünce ile genel olarak Mu'tezile anlayışından daha farklı bir anlayış içerisinde olduğu ifade edilmektedir. genel Mu'tezile anlayışı içinde nebi ve onun sadakati, kendisine iman edilmesi adına başlı başlına yeterli bir unsur ifade eder. Bu yüzden iman etmek için herhangi bir mucizevi olayın gerçekleşmesi de gereklilik durumunu teşkil etmez (Suphî, 1985: 133).

Kâdî Abdülcebbâr el- Muğni isimli eserinde peygamberlerin mucizelerini 3 farklı başlık altında ele almıştır. Bu başlıklar şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Tahaddi: meydan okuma
2. Genel dışı olma: hususiyet
3. Maksat ve gaye: faydacılık

2.6. Nübüvvetin İspatı

İspat, “bir şeyi yokluktan varlığa çıkarma, başka bir şeyin tespiti hususunda hüküm verme anlamlarına” gelmektedir. Yüce yaradan ile insan arasında var olan ilişkiden dolayı nübüvvete yönelik kanıt her zaman için üzerinde durulan konulardan birini oluşturmuştur (Arıcı, 2022: 15). Nübüvvetin varlığını ortaya koymak için 2 önemli unsurdan bahsetmek mümkündür. Söz konusu bu önemli iki kaynak vahiy ve mucize olarak ifade edilir. Alimlere göree Hz. Peygamber'in risâletini kanıtlamayı sağlayacak olan kaynakların hemen hepsi aklî deliller olarak ifade edilmektedir ve mucizesini ortaya koyan en büyük kaynak da Kur'ân'dır. Öyle ki Hz. Muhammed'in peygamberliğine inanmayanlara yönelik “*Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi?*” diyerek bunu Ankebut Suresi 51. Ayet ile ispatlamıştır. Bununla beraber Kur'an diğer kitaplardaki mucizelerden direkt olarak ayrılan bir yapıdadır. Diğer peygamberler için mucizeler birer mekânda gerçekleşmiş, burada olmayanların bunu görmesi mümkün olmamıştır. Bunun anlamı söz konusu mucizenin daha sonrasında devamlılık gösteren bir varlığının olmayışıdır. Ancak Kur'an bakidir. Birinin onu görmesi, direk olarak o mekânda bulunmasına gerek yoktur. Dolayısıyla bu durum Hz. Peygamber'in risâletinin ispatıdır (Arıcı, 2022: 18).

Ancak mucizler ile peygamberlik ispatının mümkün olmayacağına dair görüşü savunanlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri ise İbn Rüşd'dir (ö. 595/1198). Ona göre, bir mucizenin gerçekleşmiş olması direkt olarak peygamberin varlığına işaret etmemektedir. Öyle ki insanların insan aklının kavrayamadığı, beklenmedik her durumun mucize olarak görülmesi bir tür sihirbazlık kavramıdır ve bu şekilde yapılmış bir mucize tanımlamamsının da onaylanmaması gerekmektedir. Ayrıca Kur'ân, müşrik olan kimselerin peygamberlerin birtakım hissi mucizeleri talep etmeleri durumunda buna inanmamak amacıyla gerçekleşen olayların sihirden öte bir şey olmadığı ve peygamberlerin yalanlanması gerektiğinden de ifade etmektedir. Ona göre bir peygamberin yaradandan almış olduğu vahiy, insanların dine davet edilmesi için gösterilen eylem temelde peygamberliğin birer kanıtını meydana getirir. Bu durumda ele alınan ölçü, insanları bilgi, inanç ve ahlak yönüyle mutmain edecek niteliklere sahip bir dinin tebliği olup olmadığıdır (Ferşatoğlu, 2019: 24-54).

3. KADI ABDÜLCEBBÂR VE İBN TEYMİYYE'NİN NÜBÜVVET ANLAYIŞI

3.1. Kadı Abdülcebbara Göre Nübüvvetin Gerekliliği

Nübüvvetin gerekliğinin, Allah ve kul açısından diğer bir ifadeyle dinî ve dünyevî bilgiler bakımından ele alınması mümkündür. Bundandır ki bir peygamberin gönderilmesinin sayısız yararı ve bunlarla beraber ortaya çıkan hikmetleri söz konusudur.

Bu doğrultuda peygamber gönderilmesinde sayılamayacak kadar hikmet ve faydalar vardır. Zira insanların dünya ve âhiret saadetine ulaşması ancak peygamber göndermekle sağlanır (Arıcı, 2022: 24).

Ehl-i Sünnet kelmacıları, insan aklının dışında kalan durumlar karşısında doğru olanı ortaya koyma ve eksiklerin giderilmesini sağlamak amacıyla var olan rolün peygamberler tarafından elde edilmiş olduğunu ifade ederler. Mâtürîdiye için, yüce yaradan insanlar için faydalı ve faydalı olmayan durumları kullarına aktarmalıdır. Bunun için de bu aktarımı sağlayacak, bunun her bakış açısı ve soru ile ele alınmasını ve kolay bir şekilde öğrenilmesini sağlayacak bir kimseye ihtiyaç vardır. Bunu sağlayacak olan kimse peygambelerdir. Öyle ki insanın nefis kavramı da ön plana çıktığında bilgiye yeterince sahip olmaması ya da nefsinin kötü olana yönelmesi ile beraber yaptığı hatalarda bundan geri dönebilmek, doğru olanı öğrenebilmek amacıyla peygambere ihtiyacı söz konusudur. Bununla birlikte gıda ve zehir gibi ölüm ihtimali olan şeylerin tecrübe ile tespit edilmesinin imkânsız olduğunu, ahiret hallerinin, emir ve yasakların inceliklerinin de Allah'ın bildirmesi olmaksızın bilinmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir (Sabûnî, 2014: 175-180).

3.2. Kadı Abdülcebbara Göre Nübüvvetin Vehbilik Kesbilik Meselesi

Eş'ari ve Mâtürîdiye kelim âlimleri peygamberliğin vehbî bir makam olduğunu birbirine benzer söylemlerle ve ortak kanıtlarla ortaya koymuştur. Kelim âlimlerine göre Allah-u Teâla'nın peygamber göndermesini bu müessese için seçilen kişinin yeterliliğine bağlamak, diğer taraftan onun bu makama hak kazandığını öne sürmek gerçek olmayıp, Yüce Allah'ın istediği kuluna lütfetmesi olarak düşünmenin gereklidir. Çünkü bu makam, çaba ve çalışma ile elde edilemeyecek ve bütünüyle ilâhî bir lütuf ve ihsanın sonucu olan bir yüce makamdır. Peygamberlik her bedeni ve ilmi çaba gösteren insanın elde edebileceği, her kişiye açık olan ve sunulan bir makam değildir. Zira insan olma ya da melek olma sıfatı çaba gösterip kazanılacak bir özellik değilse, nübüvvet aynı açıdan çaba ve kesb edilip kazanılmış bir vasıf değildir (Hatipoğlu, 2021: 97).

Bu makama ulaşmak için bir veraset söz konusu değildir. Bir inkârcının çocuğunun peygamber olması, bir peygamberin çocuğunun inkârcı olması mümkün görülür. Nübüvvetin elde edilmesinde ne peygamberin zatına ne de onun herhangi bir kesb veya fiileri ulaşmış olması sebebiyle kazandığı anlamına gelir. Bu, Allah'ın kendisini seçtiği kuluna “Ben seni elçi olarak vazifelendirdim, artık insanlara tebliğde bulun” diye bildirdiği ona bahşettiği bir iyiliğin sonucudur (Bayram, 2015: 173-174).

Eş'ari mezhebi âlimlerinin nübüvvet ile ilgili yaptıkları tanımda “seçilme ve lütuf” kelimelerine vurgu yapmalarının da tezahürü üzere nübüvvet vehbî bir mertebedir. Zira nübüvvet kesbi yani kişinin çakışıp elde edeceği bir şey olsaydı, insanlar arasında rekabet ve haset zuhur eder, insanlar birbirlerine mâni olmaya çalışacaklardı. Peygamber niteliğine erişmek amacıyla iyiliklerin karşılığına bu dünyada şahit olmayı, imtihan hikmeti bağlamı açısından da doğru değildir. Böyle bir vaziyette Allah'ın maunetiyle kazanılan başarıları kendileri yaptığını savunur hale geleceklerdir (Hatipoğlu, 202: 98).

Müellifin bu konuyla ilgili görüşü tefsir kitabından yararlanılıp izaha yer verilecektir. “Bu kitabın sana kalbine ve vahiy ile bırakılacağını ummazdım; fakat o, rabbinden bir rahmet

olarak geldi. Öyleyse sakın kâfirlere destek olma!”. Vehbilik, peygamber seçilen bir kişinin kendi kazanması sonucu elde edeceği bir vazife olmadığı anlamına gelir. Peygamberlik müessesisi ilâhi tercihtir ve dış bir etkinin olmadığı aşikârdır (Sarica, 2020: 560).

Kadı Abdülcebbar, bu ayetin Hz. Peygamberin nübüvvetinin bir kanıtı olduğunu söyler. Tıpkı Hz. Musa’nın (a. s) bir peygamber olarak seçilip yüce bir vazife ile gönderilmesi gibidir. Ayrıca Hz. Musa’nın böyle bir şeyi hiç beklememiş ve temenni etmemiş, bir seyahat anında birden çağrıldığını ve daha önceki yaşamıyla hiç alakası bulunmayan bir vazifeye tayin edilmiş gibidir. Peygamberliğin de aynı ruhaniyette olduğunu belirtir. Mekke halkı Hira mağarasından indiği bir gün öncesine değin, onun sürdürdüğü hayat tarzını gayet iyi biliyorlardı, nelerle uğraştığı konuştuğu konuları alaka ve faaliyetlerinin önemini bütünüyle bilmekteydiler. Hiç kimse Hz. Muhammed’in Hira mağarasındaki inkılabı anından sonra birdenbire günlük konuşmalarının mevzuu haline geliveren konu, problem ve düşüncelerle alakalı tek bir kelime duymamıştı. Hiç kimse Kur’an şekil içinde duymaya başladığı bu tür kelimelere, terimlere, bu tür bir konuşma biçimine yöneldiğine tanık olmamıştı (Hatipoğlu, 202: 98).

Hiçbir tebliğ için ayakta durup dikilmemiş bir bildiri sunmamış veya bir eylem başlatmamıştı. O inkılabi zamandan bir gün öncesine değin hayatını doğru ve kanuna uygun olarak kazanan ailesi ile mutlu bir yaşam süren, misafirlerini ağırlayan, yoksullara yardım eden, akrabalarına iyi muamele eden ve bazı zamanlarda ibadet için inzivaya çekilen bir tüccar gibi yaşamını sürdürmüştür. Böyle bir kimse için aniden dünyayı sarsan konuşmalar yapmak, inkılabi bir bildiriye tebliğ etmek, özel bir edebiyat kuvvetli ve atılcı bir yaşam felsefesi, temelli bir fikir, ahlak ve sosyal yaşam nizamı getirmesi büyük bir değişikliktir (Hatipoğlu, 202: 98-99).

Psikolojik olarak da böyle bir farklılık hazırlanarak fikri çaba harcayıp olacak bir iş değildi, böyle bir hazırlık ve çaba her hâlükârda bir kişinin, içinde bulunduğu kişilerden saklanmayacak belirli tekâmül aşamalarından geçmek mecburiyetindedir. Şayet Allah Resûlünün yaşamı böyle aşamalı bir gelişim süreçlerinden geçmiş olsaydı Mekke’de yaşayan yüzlerce insan şöyle ifade ederdi: “Bu kişinin bu denli ileri gideceğini sana söylememiş miydin? “Ama tarih Mekke putperestlerinin Allah’ın elçisine karşı her türlü itirazda bulunmalarına rağmen, hiç kimsenin Mekke’de böyle bir itirazda bulunduğu kayıt altına alınmamıştır (Hatipoğlu, 202: 99).

Bir şeye daha dikkat edilmesi gerektiğini; Hz. Peygamber’in bizatihi kendisi bir elçi olarak görevlendireceğini ne bekliyor ne ummuyor ne de istekte bulunuyordu. Ama hiç beklenmedik anda bu tecrübeyle karşı karşıya geldiğini bu ilk emrin başlangıcı ile alakalı hadis-i şerifler de belirtilen hadislerle de desteklendiğini ifade etmiştir. Cebrail ilk karşılaşmasında ve alak sûresinin ilk ayetlerinin indirilmesinden sonra Hz. Peygamber (s.a) haşyete kapılıp titreyerek Hira mağarasından hızlı bir şekilde evine dönüp hanımına “benim üstümü örtün, beni örtün demiştir. Bu endişeli durumdan biraz sıyrıldığı zaman başına gelenleri eşine anlatır ve şöyle ifade eder: “Sanırım yaşamım tehlikede” hanımı şöyle der: “Hayır! Asla! Allah seni asla üzmez. Sen akraba haklarını riayet edersin, fakire destek olur, miskine yardım edersin, hep iyilik etmeye hazır bulunursun sen (Hatipoğlu, 202: 99).

Şayet Allah Resûlu (s.a) daima bir elçi olma isteği taşısaydı, “peygamber olacak kişiyim” diye düşünseydi aklı, düşüncesi hep bir bildiri gelecek olan meleğin belireceği vakitte olsaydı, mağara tecrübesinden sonra içi mutlulukla dolar ve kavminin huzuruna gidip elçiliğini beyan etmeyi isteyeceğini ifade etmiştir. Ama bu durumun tersine o şahit olduğu şey karşısında ne yapacağını bilmeyip haşyete kapılıp eve gidip ve tamamen üstü örtülü olduğu halde, yatağında uzanmıştır. Biraz endişesi geçtiğinde hanımına hira inzivası anında başına

gelen olayı bir bir anlattı ve endişe ve hislerini ifade etti. Bu bir nebi adayı olduğu fikrine kapılan kişinin durumundan ne denli farklı değil mi? (Hatipoğlu, 202: 100).

Ayrıca bir kocanın yaşamını, tutku ve fikirlerini, eşinden daha iyi kim bilebilir? Şayet kocasının bir nebi adayı olduğunu, meleğin gelişini dört gözle beklediğini daha önceden bilseydi, cevabı Hz. Hatice'nin cümlelerinden çok farklı olacağını örneğin şöyle derdi: "Sevgili eşim neden bu kadar endişeye kapılıyorsun. İşte uzun zamandır istediğini elde ettin. Şuan bir aziz gibi davran. Ben de hediye ve ikramları elde etmek için kolları sıvayacağım". Ama o, 15 senelik hayat yoldaşlığı süresince kocasının bildiği kadarıyla şeytanın onun gibi iyi ve fedakâr birine musallat olacağına bir an dahi ihtimal vermediği gibi, Allah'ın onu zor bir sınava tabi tutacağını da aklından geçirmediğini, Demekki eşinin şahit olduğu hadise Hak ve gerçektir. Hz. Peygamber'in nübüvvetine öylesine apaçık kanıt oluşturduğunu gerçekçi bir kişi onu kolay kolay reddetmeyecektir (Hatipoğlu, 202: 100).

Kadî Abdülcebbar, Allah Resûlünün peygamberliğini kanıtlamak için sözlerine şöyle devam eder: Allah Resûlünün okuma-yazma bilmediği, onun doğumundan ihtiyarlığına kadar tüm yaşamını oralarda sürdürdüğü çağdaşları ve ahabplarının, onu hiç kitap okumadığı hatta eline kalem bile almadığını çok iyi biliyorlardı. Şayet o okuma-yazma biliyor olsaydı ve insanlar kitap okurken ciddi çalışmalar yapmasına şahit olsalardı, o vakit hak olmayana tapanlar kuşkuvarına, onun bu bilgileri vahiy sonucu değil okuma ve tahkik netcesi ulaştığı biçiminde bir bahane bulabileceklerini belirtmektedir. Ama onun tamamen ümmi olduğu hakikatı böyle bir kuşkuya mahal vermemektedir (Hatipoğlu, 202: 100-101).

Bu sebeble, apaçık inatçılık dışında onun elçiliğinin herhangi bir biçimde inkâr edilebileceği hususunda geçerli bir zemin bulunmadığını belirtir.

Aklen hiç okuma-yazma bilmeyen bir kişinin, aniden, hiç kimse onu daha önce bir hazırlık yaparken görmediği halde olağanüstü nitelik ve özellikleri bulunduran Kur'an gibi bir kitap getirmesi ve onu insanlara takdim etmesi, hakikatte bilgi ve hikmete sahip kişiler için o kimsenin nebilîğinin apaçık kanıtıdır (Hatipoğlu, 202: 101).

Kâdî için akıl, vahyin eserlerini kabul edebilmek amacıyla gösterilecek olan uğraş adına gerekli bir durumu ifade eder. Risalet için geçerli olan bu duruma karşılık bunun anlamı bu konuda çaba gösteren, uğraş veren herkesin buna sahip olacağı değildir. Örneğin melekîyet bir melek nev'ine özgü bir kavramı temsil eder ve kişi bunun için ne kadar süre uğraşırsa uğraşsın başarılı bir sonuç elde edemez. Bir kimse gösterdiği çabayla melek olamayacağı gibi aynı şekilde nübüvvet kavramına da sahip olamaz. Ancak bunun yereğini gerine getirmesi gereken bir ne'v söz konusudur ve bunun için vardır. Bu yüzden tıpkı çaba sağlanarak diğer statülere sahip olunamayacağı gibi nübüvvet statüsüne de sahip olunmaz. Zaten bunu olması, bu ne'vin sahibine ait bir durumdur ve bu kimse bu oluşu gerçekleştirir (Bahçe, 2008: 47).

Buna göre nübüvvet, Allah tarafından kulları arasında istediğine vermiş olduğu bir lütufu temsil eder ve bunun için peygamber olan kesbi olarak değil vehbi olarak ifade edilir. Hz. Muhammed'in görevi ile beraber bu durum ise son bulmuştur. Yani bir kimsenin yüce Allah'ın istemesine bağlı olarak peygamberlik görevini üstlendiğini söyleyen Kâdî'ye göre bu konumda yer alan kimselerin masumluluğu kesin bir durumu ifad eder. Öyle ki ehli-sünnet alimleri tarafından peygamberler için ifade edilen her türlü sıfat Kâdî tarafından kabul edilmiştir ve bunların bazıları üzerinde özellikle durulmuştur (Bahçe, 2008: 91).

Kadî Abdülcebbar, peygamber olan kimsenin doğumdan itibaren diğerlerinden ayrılan birtakım özelliklerinin var olduğunu ifade etmiştir. Fıtraları gereği onların üstün bir tirilmi olduğunu, nefislerinin her türlü zorlayıcı bir duruma müdahale edebileceğini, bunlarla baş edebileceklerini, barındırdıkları saf kimlikleri ile beraber kendilerine aktarılan sırları kabul etme konusunda başarılı olacaklarını ifade etmektedir. Tüm bu özelliklerin bir

arada bulunması meleklerin dahi ilk suretleriyle görülmesini ve yalnızca onların bir vahiyi duyma noktasında becerisinin olduğunu ifade etmektedir (Dilek, 2009: 47).

Kâdî, nübüvvet Vehbiliği için aynı zamanda filozofların da bu konuya yaklaşımları üzerinde durmak istemiştir. Bu bağlamda nübüvvet, nebi olan bir kimsenin ahsına ilişkin çalışması ve bunun için gerekli çabayı ortaya koymasına bağlı olarak sahip olunması mümkün bir araz değildir. Aynı zamanda bu durum bir insanın rabbini bilmesini sağlayan tek kaynak da değildir. Bu Allah tarafından nebi olacak kişilere bizzat verilmiştir. Kadı Abdülcebbar bunu söz konusu Al- İmran 3/73'te şöyle ifade etmektedir: “De ki: 'Doğrusu lütuf Allah'ın elindedir; onu dilediğine verir. Allah (rahmetiyle) geniş olandır, bilendir.’” Bu bağlamda nübüvvet, Allah'ın kulu için bir lütuf ve mevhibesidir (Dilek, 2009: 47).

3.3. İbn Teymiyyeye Göre Nübüvvetin Gerekliliği

Cürcânî uhrevî bakımdan gayb âlemine ait cennet, cehennem, ceza ve mükâfatla ilgili ayrıntılı bilgilere akıl ile değil, ancak peygamberler vasıtasıyla ulaşılabileceğini ifade eder. İnsanın var olan duyu organlarının algılamakta zorlandığı ya da tamamiyle başarısız olduğu durumda ona yardımcı olacak şey aklından ziyade nakildir. Buna bağlı olarak da dünya yaşamı için bu ihtiyacı karşılaması üzerine peygambere ihtiyaç duyulur. İnsan yapısı gereği medeni bir canlı olarak yaşamını sürer ve yalnız başına yaşamına devam etmesi mümkün değildir. Meydana gelen ihtiyaçları için diğer insanlar ile etkileşim halinde olması gerekmektedir. Bu durumda da diğerleri ile olan ihtiyaçlarında sorun yaşamaması, problemlerin meydana gelmemesi amacıyla peygambere ihtiyacı oluşur. Cürcânî, dünyevî açıdan peygamberlere olan gereksinimi, daha çok filozofların düşüncelerine yakın bir doğrultuda ele almıştır (Arıcı, 2022: 27).

İslam filozoflarından İbn Sînâ (ö. 428/1037), nübüvvetin gerekliği meselesini, insanın bir grup içinde yaşamasını mecburi olması ve bununla beraber gerçek yaşamın ahirette olması nedeniyle söz konusu gerçek mutluluğun elde edilmesine ilişkin bakış açısı ile açıklar. İnsan sahip olduğu özelliklere göre var olan her türlü gereksinimi tek başına halletme becerisine sahip değildir. Bunun için belli birtakım toplumların parçası olması, onlarla yaşaması birer gerekliliktir. Bunun için de yasal olarak birtakım gerekliliklere ihtiyaç vardır. Yasaların yanında toplum içinde var olan huzurun sağlanması için peygamberler rol oynarlar. Bununla birlikte insanın Allah'a karşı mesuliyetini bildirecek, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak ibadetleri insanlara açıklayacak bir peygamberin varlığını zorunlu görür (İbn Sina, 2005: 186). Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286)'ye göre, insan adaletle muhtaç bir varlık olduğu için adaleti koruyacak olan şeriatı getiren peygambere muhtaçtır (Beyzâvî, 2014: 119).

Tüm bu bakış açılarından yola çıkarak peygambere duyulan mecburiyet şu şekilde ele alınmaktadır: peygamber olan kimse hem insanların kendi içinde adaletli bir şekilde yaşamaları amacıyla var olan toplumsal yapıyı ortaya koymak hem de burada edindiği bilgilerle fizik ötesindeki âlemler hakkında bilgileri anlaması ve öğrenmesini sağlamak amacıyla buradadır. Bunun için de daha ziyade kendisinden üst konumda ye alan bir kimsenin kapısını çalmaktadır. Tüm bunlar gösteriyor ki insanlar başkalarından yardım alma ve ihtiyaçlarını karşılama konusunda kendi akıllarını yeterli bulmadıkları konularda birilerine başvurumaktadırlar. Bu nedenle her anlamda üstün olan birisinin görüşlerine başvurmak akli zorunluluk halini almaktadır. Bu kişi de peygamberdir (Yavuz, 2020: 44).

3.4. İbni Teymiyyeye Göre Nübüvvetin Vehbilik Kesbilik Meselesi

Nübüvvetin vehbîliği ve kesbîliği ile ifade edilmek istenen tam olarak bu konumu kişinin nasıl bir durumla elde edebileceği, yani bunun için kulların herhangi bir çaba gösterip göstermemesine bağlı olup olmadığıdır. Bu soru genel kelam eserleri bağlamında ele alındığında verilen yanıtların sayısının çok olmadığı, direkt olarak bu konu üzerinde de çok

fazla durulmadığını ifade etmek mümkündür. Ancak bununla beraber Mâtürîdîler, Eş‘arîler ve Mu‘tezile’ye mensup ulemâdan bazıları peygamberliğin Allah tarafından verildiğine dair ortak bir görüş içindedirler. Buna bağlı olarak nübüvvet genel hali ile Allah’ın kuluna vermiş olduğu lütuf ve ihsanı ifade eder ve bu haliyle kesbî olarak değil vehbî olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Bir kimsenin peygamber olmak için çok çalışması ya da emek vermesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu özellikleri ortaya koyması ile önemli konumlarda yer alabilmesine rağmen nübüvvet bunlardan biri değildir, çünkü burada kullardan kimin olduğunun rolü değil bunu yüce Allah’ın kime vermiş olduğu rolü önemli bir konumda yer almaktadır. Öyle ki peygamberlerin de hiçbirisi peygamber olmak adına özel bir program, çalışma ya da çaba göstermemişlerdir (Koç, 2023: 112).

Buna rağmen ilmi eserlerde nübüvvetin vehbî yönüne ilişkin yapılan vurgunun sayısı neredeyse birkaç tanedir. Ancak bununla beraber kebî olduğuna dair herhangi bir kaynak ya da bu görüşü savunan bir kimse bulmak yok denilecek kadar imkansız yakın bir durumdur. Bunun arkasında var olan temel yapı ise bu konuda düşüncesini ifade edenler kadar etmeyenler arasında da nübüvvetin vehbîlik yönünün açık bir şekilde yer alması vardır. Bu yüzden alimlerin de bunun üzerine durmadığı, terkar bunun için bir görüş belirtmediklerini varsaymak yerinde olabilir (Koç, 2023: 113).

Eş‘arî kelâmcılardan Âmidî, filozof olan kimselerin peygamberlik üzerine yaptıkları açıklamalara ilişkin düşünceleri ele alır. Bu noktada bazı filozofların sahip oldukları düşünce şekillerinin bir sonucu olarak nübüvvet kavramına belli birtakım çaba sağlayarak gelmenin mümkün olduğunu ifade ettiklerini belirtir. Bununla beraber bu kimselerin görüşlerinin geçerli olmadığını ve bir kimsenin göstermiş olduğu çaba ile bu noktaya ulaşmasının mümkün olmayışını vurgular. İnsan Allah’ı peygamber olmadan da birtakım durumla beraber öğrenebilir ve bunun için bir kimsenin bu konuma sahip olması için çalışmasına gerek yoktur. Bu daha ziyade Allah’ın bir kimseye sunmuş olduğu bir ikramı ifade eder (Koç, 2023: 113).

Meşşâî filozoflardan Kindî, bu durumu ele alırken filozof olan bir kimsenin söz sahip olduğu bilgileri edinmek için büyük çabalar harcaması, bunun için uğraşması gerektiğini ifade eder. Ancak bu noktanın üzerinde özellikle durarak peygamber olan bir kimsenin edindiği bilgilere sahip olmak için bir filozof kadar çaba harcamadığını, söz konusu var olan her bilginin kendisine Allah’tan aktarıldığını ifade eder. Bununla beraber iradeli olma ve gayret gösterme gibi daha ziyade insanlara ait olan özellikler, bir peygamberin Allah’tan aldıklarını insanlara aktarma durumunda meydana gelenler ile kıyaslaması yapılacak şeyler değildir. bu yüzden ki söz konusu bilgiler insanlara ait değil nübüvvet konumunda yer alan kimselere Allah tarafından vahiy yolu ile aktarılmışlardır (Koç, 2023: 114).

İbn Teymiyye için nübüvvet kavramının kesbilik olasılığı net bir şekilde söz konusu değildir. Kitâbu’n- Nübüvvet adlı eserinde Teymiyye nübüvvet kavramı üzerinde detaylı bir açıklama yapmıştır. Burada var olan bilgilere göre nübüvvet rolüne sahip olan kimse direkt şekilde Allah tarafından seçilmiştir. Ona göre bir kimse göstermiş olduğu bireysel çaba ya da herhangi bir gayret ile nübüvvet kademine ulaşabilme şansına sahip değildir. Bu bir kimseye yüce Allah tarafından verilmiş bir drumu ifade eder dolayısıyla vehbidir ancak hiçbir şartta kesbilik üzerinden ele alınması mümkün değildir (Râzî, 1986: 70).

Bir kimse ahlaksal boyutta insan arasında en üst düzeylere ulaşmış, takva sahibi olsa ya da her türlü ibadetini yerine getire bile nübüvvet olarak varlığını devam ettirmesi Allah’ın seçtiği olmadığı sürece mümkün olarak görülmez. Burada belirtmek gerekir ki Teymiyye için bir kimsenin kendi halinde göstermiş olduğu çabanın bir önemi yoktur. Önemli olan burada yüce Yaradan tarafından verilmiş olan karardır. Teymiyye bunun için Kur’an-ı Kerim’den yararlanmış ve Hac Suresi 22/75’te yer alan ayeti aktarmıştır: “Allah meleklerin de insanların

da elçisidir.” Bu sayede peygamber olarak seçilmiş olan kimsenin de elçisi olarak bu seçim üzerindeki rolünü ifade ettiğini aktarır (Şevki 2018: 374).

Teymiyye eserinde bunu direkt olarak şu şekilde ifade etmektedir:

النَّبوة ليست كسبية ولا يستطيع أحد أن يتحصّل عليها بعمل أو اجتهد، بل هي وهبٌ من الله يُؤتيها من يشاء من عباده

Burada Teymiyye nübüvvetin bir kimsenin çabasından ya da amelinden ayrı tutulduğunu, bunların nübüvvet üzerinde bir etkisinin olmadığını; Ancak Allah’ın lütfu sayesinde bir kimsenin ulaşabilmesinin mümkünlüğünü vurgular (Okumuş, 2012: 170).

Teymiyye göre; bir kimsenin gösterdiği uğraş sonucu nübüvvet makamına ulaşması mümkün gözükmemektedir. Bunun için peygamber olan kimsenin beraberindeki mucizeleri reddeden kimselere her zaman Hz. Muhammed’in zekasını ön plana koyarak nübüvvet kesbini kanıtlamaya çalışmıştır. Onun için inkâr edenlerin en temel dayanak noktası peygambere özgü mucizelerdir ve birçok inkâr eden bunu Hz. Muhammed’in bir büyücü olduğunu iddia ederek gerçekleştirmişlerdir. Bu yüzden bu yan üzerinde duramdan bizzat Hz. Muhammed’in dehası ile göstermiş olduğu başarılar üzerine odaklanmayı tercih etmiştir. Bu yanı ile Hz. Muhammed aynı zamanda yüce Allah ile bu dünya üzerinde yakınlık bağı en yüksek olan kimseyi ifade eder. Var olan bu bağ ile beraber denilebilir ki Allah bunu herkes ile gerçekleştirmez ve bu bağa yalnızca seçmiş olduğu kulları ile sahip olur. Bu kullar da yeryüzünde onun vermiş olduğu peygamberlik görevini yerine getirir (Özvarinli, 2016: 34).

Nübüvvetin vehbîliği konusunda islâm dünyası için kahîr düşüncesinde ortak bir noktaya varılmamış olmasına rağmen “vehbîlik” konumu için ortaya konan birtakım fikir ayrılıklarının da olduğunu söylemek gerekmektedir. Öyle ki bunlardan bazı kimselere göre peygamberlik, Allah’ın sahip olduğu koşulsuz irade ile meydana gelmiş bir konumu ifade etmektedir. Bununla beraber bazı kimseler için Allah, birtakım gerçek durumlara dayanarak bu konumu verdiği ifade edilmektedir. Bu ilki anlayış da sık sık kendi düşüncelerini kanıtlamak amacıyla kaynaklar ele almış, eserler ortaya koymuşlardır. Zaman zaman her iki düşüncenin de ele alındığı durumlar ortaya konmuştur. O yüzden bu yan söz konusu olduğunda alimler için tek bir düşünce yapısından kesin bir şekilde bahsetmenin zor olduğunu ifade etmek gerekmektedir (Koç, 2023: 116).

SONUÇ ve ÖNERİLER

İslâmî ilimler arasında, dinin inanç esaslarını, bâtıl düşünce ve akımlara karşı savunan ve temelini Kur’ân’dan alan kelâm ilmi, usûl-ü selâse olarak isimlendirilen “Ulûhiyet”, “Nübüvvet” ve “Âhiret” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Üç bölümden birini temsil eden bu kavram, Allah tarafından vahiy ile mesaj alan nebî’nin insanlara bu mesajı iletirken edindiği sıfatı temsil etmektedir. İslam dünyasında nübüvvet kavramı sürekli olarak farklı bakış açıları ile farklı yaklaşımlarla sık sık ele alınmış ve üzerine genel hali ile çok fazla çalışma yapılmış konulardan birini temsil etmektedir. Bu yönüyle kavram, bunu islâmın temel esaslarından biri olarak kabul edenler ve buna ihtiyaç olmadığını söyleyenler arasında en genel hali ile iki ayrı düşünce sistemine ayrılmıştır. Aynı zamanda bu iki düşünce de kendi içinde birtakım düşünce sistemlerine ayrılarak varlıklarını devam ettirmiştir.

Nübüvveti inkar eden düşünce yapısının hangi tarihte başladığını ifade etmek kesin bir şekilde mümkün değildir. Ancak genel olarak insanlık tarihi açısından ele alındığında ilk peygamber ile beraber bazı kimseler bu kavramı reddetme ve bunun için kendi düşünceleri kanıtlar nitelikteki görüşleri ortaya koyma eğiliminde olmuşlardır. Öyle ki Kur’an-ı Kerim bu konuda peygamberlerin kendilerini inkar eden kimseler tarafından ne şekilde zorbalandıkları,

türlü problemlerle karşı karşıya kaldıkları ya da sürgün edildiklerini ifade etmektedir. Aynı şekilde bu zorlu durumlar karşısında peygamberlerin yılmadan, usanmadan gösterdikleri çaba da üzerinde durulan konulardan biri olmuştur.

Kâdî Abdülcebbar, nübüvvet kavramını reddetmiş olan bir kimsenin en temelde Allah'ı inkar etmiş olduğu, reddetmiş olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki Allah'a yönelik bir inancı olmayan kimseden peygambere karşı bir inanç duymasını beklemek de yerinde bir tutumu ifade etmez. Ancak burada meydana gelen esas sorun, Allah'ın var olduğuna inanmakla beraber O'nun ilahi emirleri ve nehyinin olmadığını iddia edenlerin; bir insanın aklıyla her şeyi anlamasının ve kavramasının mümkün olduğunu düşünmeleridir. Çünkü bu düşünceye göre peygamberlere herhangi bir şekilde gerek duyulmaz. Bu gereklilik olmadığında aslında nübüvvet de inkar edilen bir durum haline gelir. Öyle ki bu düşünceye sahip olan kimseler Hz. Muhammed zamanında müşrik olarak ifade edilmişlerdir. Bu kimseler Allah'a inanadıklarını ifade etmeleriyle beraber, sahip oldukları karakter yapıları ve tutumları gereğince peygambere inanmayı ise şiddetle reddeden kimseler konumdadırlar.

H. Muhammed'in ölümü ile beraber İslam dünyasında nübüvvet kavramına ilişkin inkarcılar ve bunu kelâm ilmi ile ele alan alimlerin sayısında inanılmaz bir artış meydana geldiği kesin bir şekilde ifade edilebilir. Özellikle h. III. asırdan itibaren kaleme kalınan kelâm eserlerinde, nübüvveti inkâr edenler arasında Hint kökenli Berâhime ve Sümeniyye adlı gruplar sıkça görülmektedir. Kâdî Abdülcebbar'da bu noktada çalışmalarında söz konusu bu 2 grubun eserlerinden sık sık yararlanmıştır ve bunların farklı yönlerden ele aldıkları batıl anlayışların ortadan kalkmasını sağlayacak olan argümanları irdelemiştir. Burada müteahhirûn dönemiyle birlikte kelâmın felsefe ile tanışmasının ardından sonraki dönem kelâm âlimleri, filozoflara karşı mücadelesini sürdürmüştür.

Genel olarak nübüvvetin ispatı noktasında her iki müellif de nübüvvet kavramını birçok farklı yönden birçok farklı bakış açısını bir araya getirerek ele almayı amaçlamışlardır. Bunun için bir insanın aklıyla hangi konularda bilgiyi ele alabileceği ya da hangi konuları anlayabileceği kapasitesinden yola çıkarak hem dünya hayatı ile ilgili hem de ahiret ile ilgili meselelerde Allah Teâlâ tarafından gönderilmiş olan nebîye ihtiyaç olduğunu savunmuşlardır.

Her iki alim de nübüvvetin sosyal yaşam içinde üstlenmiş olduğu görevler üzerinde sık sık durmuşlardır. Öyle ki bireylerin ve toplumlar iç içe belli bir huzur düzeyinde ve sorun olmadan yaşayabilmesinin nübüvvetin var olması ile ilişkili olduğuna dikkat çekmişlerdir. İnsanlar gündelik yaşamlarında belli durumlar karşısında kendilerini zorlayıcı birtakım durumlar yaşarlar ve her kimsenin bunun için göstermiş olduğu tepki aynı değildir. Ancak herkes dilediği tepkiyi verme hakkına ve bilinçsizliğine sahip olursa bu toplum içinde huzurdan daha ziyade rahatsızlık ve huzursuzluk durumu ortaya çıkar. Bu gibi durumlarda ise peygamberin konuya karşı her türlü yaklaşımı, sakinliği, aklı, sorgulaması, adeleti ve daha nice birer yol gösterici olarak dengenin sağlanması adına toplum yaşamanına önemli bir reherlikte bulunur.

Tüm bunlara dayanarak Kâdî Abdülcebbar ve İbn Teymiyye'e göre Allah peygamber göndermektedir. Bu durum insan aklı tarafından algılanması gayet basit bir durumu temsil etmektedir. Ancak bununla beraber alimlerin ikisini ayıran en önemli nokta nübüvvetin hükmü söz konusu olduğunda devreye girmektedir. Kâdî Abdülcebbar, beşerî yönelere odaklanarak durumu ele almaktadır. Buna göre nübüvvetin muhal değil mümkündür ve ve bu çerçevede vâcip olarak kabul edilir. Bununla beraber "vâcib" mefhumuyla ifade edilen durum, Allah'ın peygamber göndermesi, O'nun (c.c.) hakkında bir gereklilik şeklindeki vâcip anlayışı gibi değil, gerçekleşmesi yönüyle vâcip olarak değerlendirilmesi gerekir.

Kelâm tarihinde, aklı önceleyip onu her alanda yetkin konumda gören ve bu sebeple peygamber gönderilmesine ihtiyaç yoktur, diyen mezhepler ve fırkalar olduğu gibi aklın

bizzat iyi ve kötü şeyleri tayin edemeyip din ve dünya işlerinde birtakım bilgilerin hakikatini kavrayamadığından hareketle bir peygamberin rehberliğine ihtiyaç vardır, diyenler de olmuştur. Ayrıca akıl güzel ve çirkini bilir, peygamberler de bunu doğrular diye görüşte bulunanlar da olmuştur. İlk görüş tamamen bâtil olarak kabul edilse de diğer iki görüş sahipleri peygamberlik müessesini kabul ederek dolayısıyla Tanrı inancı noktasında birleşmektedirler. Bu doğrultuda kelâm âlimleri, insanın aklının eksik kaldığı hususları bir peygamberin öğreticiliğinde öğrenmesinin kaçınılmaz bir gerçek olduğunu ifade ederek nübüvvet müessesini reddeden akımlara karşı delillerle cevap vermeye çalışmışlardır.

Kâdî Abdülcebbar, nübüvvetin ispatında, mûcize hârici hiçbir delilin etkili olmayacağına odaklanmaktadır. Ancak İbn Teymiyye ise bu noktada peygamberlik hususunda şüpheye sahip olan bir kimsenin bu durumdan uzaklaşmasını şu şekilde ifade eder: bu husus söz konusu olduğunda insanın sahip olduğu her türlü bilgi, yaşamı ele alma biçimi ve durumlar karşısındaki tavrını bilmek gereklidir. Buna dair bilgi sahibi olmak ise bu kismeye ilişkin bir iletişimde bulunma ya da o kişi hakkında tevâtüren gelen bilgileri elde etmekle olur. İbn Teymiyye, nübüvvetin tasdik edilmesinin bu yolla aranmasının gerekliliğini vurgulayıp asâyı yılanı dönüştürmek, ayı ikiye bölmek gibi mûcizeler üzerinden bir inancın bazen insanı şaşırtıp saptırabileceğini söyler.

Kâdî Abdülcebbar ve İbn Teymiyye'nin peygamberlerin sıfatlarını birer ayrı kavram olarak ele almadıklarını söylemek gerekmektedir. Onlar bu durumları daha ziyade belli birtakım konuların altındaki kavramlar olarak ele almayı ve incelemeyi daha uygun görmüşlerdir. Bunun için de sıdk ve ismet sıfatı üzerinde diğer tüm sıfatlardan daha fazla durmuşlardır. Bununla beraber İbn Teymiyye Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından ifade edilen sıfatları da kabul etmiş ancak bunların her bir kısmına değil belli yanlarına değinmeyi tercih etmiştir. Bunlar peyamber olan kimselerin günahlarının olmadığı, kendilerine birçok nimet verilmesine rağmen Allah korkularının olduğu, gayb âlemine dair bilgileri insanlara darb-ı mesellerle izah etmeleri, Allah'ın en sevgili kulları olmaları ile zor ve sıkıntılı durumlar karşısında da yine en çok kalan kimseler oldukları, diğer insanlarda olmayan görme becerisinin onlarda olduğu ve Hz. Muhammed'in 9 eşi ile nikahlı olmasının yine adaletli oluşu ve bunu sağlama niteliğinin ifade eder.

Her iki müellif de âhirette Hz. Muhammed'in günahkâr kimlerinin bağışlanması için şefaet yetkisinin bulunduğunu ortak bir söylemle belirtmişlerdir. Onlar şefaet konusunda, Mu'tezile ve Hâricîlerin görüşlerini tenkit etmişlerdir.

Kâdî Abdülcebbar ve İbn Teymiyye'nin ortak olduğu düşüncelerden biri de nübüvvetin sona ermesidir. Bu noktada her iki alim de Hz. Muhammed'in vefat etmesi ile beraber nübüvvet kavramının sona erdiği ve Hz. Muhammed'in bunu tamamlayan son kimse olduğunu ifade etmişlerdir. İslamın varlığını sürdürdüğü ilk andan bugüne kadar olan kelim alimleri Hz. Muhammed'in insanlar için gönderilmiş olan son peygamber olduğu noktasında ortak bir düşünce içinde yer almışlardır.

KAYNAKÇA

- Abdülcebbâr, K. (2017). *el-Muhtasar fî Usûli'd-Dîn*, çev. Hulusi Arslan, Endülüs Yayınları, İstanbul.
- Abdülcebbâr, K. (1960). *el-Muğnî, Darü'l-kütüb*, Gündönümü Yayınları, Ankara.
- Abdülcebbâr, K. (1988). *Şerhü'l-Usûli'l-Hamse, Mektebetü'l-vehbe*, Ankara.
- Abdülcebbâr, K. (1998). *Şerhü'l-Usûli'l-Hamse, Mektebetü'l-vehbe*, Ankara.
- Adam, H. (1996). “Nübüvvete Dair İki Mesele: Nebi ile Resul arasındaki Fark ve Kadının Peygamberliği”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 77.
- Akbaş, H. (2023). *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- Akçay, M. (2001). “Bir Kelâm Problemi Olarak Nübüvvetin İmkânı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, 217.
- Âmidî, S. (2004). *Gâyetü'l-Merâm fî İlmi'l-Kelâm*, thk. Ahmed Ferdi Mezidî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- Arıcı, M. (2022). *Seyyid Şerif El-Cürcânî'nin Nübüvvet Anlayışı*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- Aydınlı, O. (2018). *Doğuşundan Büyük Selçuklulara Mutezile Ekolü Tarihi ve Öğretisi*, Endülüs Yayınları, İstanbul.
- Bahçe, K. (2008). *İmam-I Gazali ve Nübüvvet Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Barlak, M. (2015). *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Barlak, M. (2018). *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Bayram, İ. (2015). “İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (01 173-174).
- Beyzâvî, K. (2014). *Tavâli'u'l-Envâr (Kelâm Metafiziği): (metin-çeviri)*, çev. İlyas Çelebi, Mahmut Çınar (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı).
- Bilgiz, M. (2013). “Kur'an'da Nübüvvet”, *Diyanet İlmi Dergisi*, 49/1, 35.
- Dilek, O.T. (2009). *Seyfü'd-Din Âmidî'de Nübüvvet Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Durmuş, Z. (2008). “İslam Düşüncesinde Resul ve Nebi Ayrımı”, *Diyanet İlmi Dergi*, 44/3. 52.
- Fahreddîn, R. (1986). *en-Nübüvvât*, çev. Ahmet Hicâzî es-Sakâ, Dâr İbn-i Zeydûn, Beyrut.
- Ferşatoğlu, Ş. (2019). *Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Nübüvvet Anlayışı: Şerhu'l- Mevakıf Örneği*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Gölcü, B. (2012). *Ömer Nasuhi Bilmen'in Nübüvvet Anlayışı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Hatipoğlu, B. (2021). *Ebü'l-a'lâ el-Mevdûdî'nin Kelami Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- İbn Sina, (2005). *Kitâbu's-Şifa: Metafizik II*, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Kaya, H. (2023). *Şiblî Nu'mânî'nin Nübüvvet Anlayışı*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.

- Koç, M. (2023). *İmam Mâtürîdî Ve İmam Gazzâlî'nin Nübüvvet Konusundaki Görüşlerinin Mukayesesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ordu.
- Okumuş, B. (2012). *İbn Teymiyye'ye Göre Vahiy ve Peygamberlik Selefi Öğretinin Olgusal Bir Yorumu*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Özvarinli, A. (2016). *Mustafa Sabri Efendi'nin Nübüvvet Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Sabûnî, N. (2014). *el-Kifaye fi'l-hidaye*. Daru İbn Hazm/ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Sarica, A.İ. (2020). “İtham ve Gerçeklik Arasında Kesbî Nübüvvet İddiaları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/2 (26 560.
- Suphî, A.M. (1985). *Fî ilmi'l-Kelâm*, Cilt: II, Beyrut.
- Tokuş, R. (2022). *Harputlu İshak Efendi'nin Nübüvvet Anlayışı*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Topaloğlu, B. Çelebi, İ. (2022). *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Türcan, G. (2006). “Kelamda Nübüvvetin İspatı- Nübüvvetin Geleneği Bağlamında” *Dini Araştırmalar Dergisi*, 9/25-221.
- Yavuz, S. (2020). *Lübâbü'l-'Ukûl Fi'r-Reddi 'Ale'l-Felâsife Adlı Eseri Bağlamında Miklâtî'nin Nübüvvet Anlayışı*. Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu.
- Yavuz, Y.Ş. (2007). “Nübüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, Y.Ş. (2018). *Kelâmda Peygamberlik ve Vahiyle İlgili Kavramsal Çerçeve, Vahiy ve Peygamberlik*, Kuramer, Konya.
- Yaz, M. (2024). *Nureddin Es-Sâbûnî'nin Nübüvvet Anlayışı*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Yüceer, İ. (2007). “Kur'an'da Nebi ve Resul Lafızları”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 5/1 2007, 72.
- Yüceer, İ. (2007). “Kur'an'da Nebi ve Resul Lafızları”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 5/1, 82.